

III. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ

О. А. ШВИДАНЕНКО, канд. екон. наук

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Аналіз проблем розвитку сучасного світу демонструє нам нові уявлення щодо ринкових трансформацій і стосовно інструментарію макроекономічного регулювання. В умовах сучасного відкритого світу необхідні нові підходи до визначення та осмислення напрямів інтернаціоналізації економічної діяльності з метою поглиблення міжнародної взаємодії ринків товарів та послуг, капіталів та валют у прямуюванні до структурно збалансованої економіки.

Сьогодні жодна держава у світі не може успішно розвиватися без інтеграції у світову економіку. Причому простежується пряма пропорційна залежність між ступенем інтеграції у світове господарство й рівнем розвитку внутрішньої економіки. Як правило, чим більш інтегрована країна у світовий економічний простір, тим вище рівень розвитку її національної економіки, і навпаки. У сучасному світовому господарстві зовнішньоекономічні зв'язки є важливим екзогенним чинником, який має значний вплив на динаміку і стійкість розвитку національної економіки, формування її структури, ефективності функціонування. Такий висновок макроекономічних спостережень дає підстави вести мову про посилення інтернаціоналізації глобального економічного середовища.

Для багатьох країн світу процеси інтернаціоналізації, зокрема на засадах розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, є каталізатором внутрішнього економічного зростання. Так, для нових індустриальних країн зовнішньоекономічні зв'язки стали основним структуротворчим чинником у процесах формування в них динамічної моделі стійкого економічного розвитку.

Особливу роль відіграють зовнішньоекономічні зв'язки в процесах інтернаціоналізації. Для сучасного етапу розвитку світових господарських зв'язків характерними є динамізм, лібералізація, диверсифікація форм і видів інтернаціоналізації.

Однією з важливих тенденцій у розвитку інтернаціоналізації є диверсифікація форм співробітництва — зовнішньої торгівлі, інвестиційного співробітництва, а останнім часом активно розви-

ваються науково-технічне співробітництво, промислова кооперація, підприємництво, стосунки щодо обміну продукцією промислового комплексу та ін.

Однак як би позитивно ми не оцінювали вплив інтернаціоналізації на сучасні інтеграційні процеси слід мати на увазі, що глобалізація економіки, яка відбувається в результаті надто швидкого розвитку підприємництва, є не тільки позитивним чинником, який сприяє прогресу національних економік і дає змогу в будь-якому регіоні планети купувати товари з усього світу і перш за все розвинених країн, але водночас вона породжує або посилює багато загальнолюдських, регіональних і національних проблем. У цьому зв'язку маємо на увазі запобігання світовій ядерній війні і проблему роззброєння; подолання економічної відсталості і соціальної несправедливості (злиденності, голоду і бідності); розвиток екологічної інфраструктури і раціональне використання природних ресурсів; проведення ефективної демографічної політики; удосконалення системи освіти й охорони здоров'я; використання інформації; освоєння космосу; застосування науково-технічних досягнень та ін. Але при негативному розвитку кожна з цих проблем може становити загрозу існуванню цивілізації, спричинити ядерну або екологічну катастрофу.

Вигоди від інтернаціоналізації розподіляються нерівномірно між країнами, що призводить до посилення диференціації їх економічного потенціалу, подальшого майнового розшарування населення планети, зростання інфляції, злиднів, безробіття. Усе це загрожує виникненням соціальних вибухів і деформацій у загальносвітовому масштабі. Соціально-економічні суперечності супроводжуються повсюдним погіршенням екологічної ситуації, яке стало глобальною кризовою проблемою всього людства.

Незважаючи на це, як свідчать дослідження на міжнародному рівні, розвиток глобального середовища останньої чверті ХХ ст. відбувається під зростаючим впливом процесів інтернаціоналізації.

Економічна складова процесів інтернаціоналізації пов'язана із джерелами, чинниками і формами господарської діяльності. Йдеться про інвестиції і технології, робочу силу, інтелектуальні та фінансові ресурси, менеджмент і маркетинг тощо. Формами активного прояву цих процесів є зростання міжнародної торгівлі та інвестицій, масштабна диверсифікація світових фінансових ринків та ринків робочої сили, відчутне підвищення ролі транснаціональних компаній у світогосподарських процесах, загострення глобальної конкуренції, поява систем глобального стратегічного менеджменту.

Проведений аналіз форм прояву інтернаціоналізації в різних сферах економіки дає підстави констатувати, що інтернаціоналізація є продуктом епохи постмодерну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку. А це, у свою чергу, дає змогу окреслити якісні і кількісні ознаки, що характеризують розгортання зазначених процесів.

Найголовніші серед них:

- зростаюча взаємозалежність економік різних країн;
- дедалі більша цілісність і єдність світового господарства;
- поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці.

Водночас збільшується загроза глобальної ядерної катастрофи, парникового ефекту, втручання в природу людини шляхом генної інженерії (клонування тощо). Окремі нації та держави поступово передають свої функції суб'єктів міжнародних відносин і міжнародного права наднаціональним органам для зовнішнього контролю, упровадження новітніх інформаційних технологій, систем електронного зв'язку (це зумовлює зростання світових комунікаційних мереж), що знову ж таки спонукає до здійснення багатьох з них поза державним контролем.

Помітно більше країн і народів залучаються в процеси інтернаціоналізації. Особливий динамізм спостерігається в нових індустріальних країнах Азії та окремих державах Латинської Америки. Розвивається тенденція до формування глобальної цивілізації зі спільними уподобаннями, цінностями і суспільною свідомістю. Закладаються основи міжнародного громадянського суспільства, створюються різноманітні структури глобальних еліт.

Економіки інтернаціоналізуються внаслідок виникнення нових форм конкуренції, коли дедалі більша кількість суб'єктів світогосподарських зв'язків не має певної державної належності. Таким чином, інтернаціоналізація стає постійно діючим чинником і внутрішнього, і міжнародного економічного життя.

Зазначене надзвичайно актуалізує проблему всесвітньої інтернаціоналізації, потребує формування загальної системи забезпечення безпеки світового суспільства і створення можливостей збалансованого планетарного управління соціоприродними системами, тобто стійкого розвитку цивілізації, при якому не порушується природна основа (перш за все біосфера). Така стратегія ставить принципово нові завдання перед усіма сферами діяльності, зокрема перед промисловим комплексом і торгівлею.

В Україні ж поки склалася дещо «змішана» економіка, у якій діють і ринкові методи, і неринкові. До того ж значна її частина

належить до «тіньового сектора», що дає прибуток, який дорівнює офіційному валовому внутрішньому продукту, а за оцінками деяких аналітиків, навіть перевищує його. Орієнтація на традиційні економічні схеми розвитку країн «цивілізованого бізнесу» в процесі українських реформ не змогла реалізуватися. Залишається сподіватися, що використання системно-синергічної, ноосферної методології перетворень дасть змогу реалізувати стратегію стійкого функціонування в усіх галузях людської діяльності, які розвиваються не автономно, а взаємозалежно.

Зазначене спонукає нас (у межах короткої статті) спробувати з'ясувати ситуацію: чи має українська економіка належний потенціал, який дав би їй можливість заявити про себе як про надійного партнера в сучасних інтеграційних процесах (у подальшому ми намагатимемося детально відстежувати ці процеси і давати їм наукову оцінку). У даній статті ми зупинимося дещо, може, тезисно на найбільш болючих питаннях наявності такого потенціалу.

За загальними оцінками українських аналітиків, інтернаціоналізація економіки України набуває гіпертрофованих форм, що підтверджується аналізом стану ключових тенденцій зовнішньоекономічної діяльності. Перш за все треба звернути увагу на зовнішню торгівлю. Для неї є характерною загальна тенденція до скорочення обсягів експорту-імпорту, що істотно впливає на зміну загального тренду і зовнішньоекономічної динаміки десь із середини 90-х років. У сфері імпорту ця тенденція стала наслідком значного зниження курсу національної валюти, що й призвело до подорожчання імпортних поставок. Ще складнішою є ситуація з експортом. Деяке нарощування експортних поставок через поліпшення цінової конкурентоспроможності окремих товарних груп (деревина, папір, картон, зернові, алюміній) свідчить про певне вичерпання національного експортного потенціалу в його традиційній структурі, орієнтованій на поставки металургійної та іншої продукції з невисоким рівнем доданої вартості. За менш сприятливої економічної кон'юнктури для експорту може загостритися криза міжнародної конкурентоспроможності українських товаровиробників. Загалом можна помітити стійку тенденцію до зберігання нерациональної структури товарного експорту, в якому переважають товари з невисоким рівнем доданої вартості, а також енергомісткі товари. А це робить товарний експорт нестабільним через досить мінливу цінову конкуренцію у відповідних сегментах міжнародного ринку.

Слід також звернути увагу на явище, що ускладнює природні інтеграційні процеси. Це значне звуження останнім часом масштаб-

ного використання каналів зовнішнього фінансування економіки України — кредитів МВФ, Світового банку, ЄБРР, приватних, прямих та портфельних іноземних інвестицій, офіційної допомоги розвитку. Це звуження зумовлене об'єктивними та суб'єктивними причинами. Як відомо, відсутність раціонального співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями протягом тривалого часу призводить до поглиблення макроекономічних диспропорцій, зокрема, до розвитку кризи зовнішньої заборгованості. У такому ж напрямі діє і несприятлива кон'юнктура міжнародних фінансових ринків у період виходу на них України. Неспроможність України виконувати умови позик нівелювали потенціал позитивного впливу портфельних інвестицій і знову-таки поглибили боргову кризу.

Україна незадовільно використовує і потенціал прямих іноземних інвестицій, найбільш надійних в умовах міжнародної фінансової нестабільності. І справа навіть не тільки в тому, що пропозиція цих інвестицій невелика, за сприятливої кон'юнктури українська економіка поки що не в змозі залучати та ефективно використовувати вагомий іноземний капітал.

Досить відчутні для розвитку української економіки і складні демографічні процеси, особливо міжнародні трудові міграційні. Офіційні дані про зовнішню трудову міграцію (24,4 тис. чол. наприкінці 1998 р.) дуже недооцінюють навіть легальну міграцію. А, як відомо, за світовими оцінками, трудова міграція має вкрай негативні наслідки. Це, наприклад, утрата найбільш конкурентоспроможної частини трудового й інтелектуального потенціалу, виникнення політичних та економічних претензій з боку окремих країн, зловживання та ошукування українських громадян сумнівними фірмами під час працевлаштування за кордоном, використання їх на низькокваліфікованих роботах, дискримінація з боку місцевого населення і багато інших негараздів.

Значною мірою стримує розвиток інтеграційних процесів за участю України і відсутність у ній достатньо розвинутих регулятивних інститутів і інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності. Сучасна структура зовнішньої торгівлі за формами власності, незважаючи на проведені лібералізаційні заходи, свідчить про збереження значного впливу держави на зовнішньоторговельні потоки. Так, колективна форма власності в експорті становила у 2000 р. 76% експорту і 49% імпорту; державна відповідно 17,5% і 44,0%; приватна — 4,1% і 3,5% [2].

Узагалі регулятивне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в Україні дуже непослідовне. До того ж йому властиві часті зміни періодів від стрімкої лібералізації до жорсткого протекціонізму.

му з використанням завуальованих протекціоністських заходів. Розвиток зазначених процесів особливо небезпечний для цивілізованої інтеграції, тому що стримується недосконалими методами приватизації привабливих об'єктів із залученням іноземного капіталу, які супроводжуються бюрократією, корумпованістю в цій сфері.

Оцінюючи інтеграційний потенціал України, важливо усвідомлювати, що на розвиток інтеграційних процесів впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Ефективну зовнішньоекономічну діяльність забезпечують структурно збалансовані національні економіки — з розвиненим промисловим комплексом, відповідними пропорціями виробничої та невиробничої сфери, характерним ринковою економією співвідношенням державного і приватного секторів тощо. Саме оптимізація зазначених секторів сучасної економіки свідчить про її конкурентоспроможність на глобальному рівні.

Слід мати на увазі, що значною мірою ускладнюють інтернаціоналізацію української економіки в основному зовнішні чинники впливу. Серед них можна виділити такі:

а) посилення міжнародної конкуренції на основних товарних ринках світу, яке спричинене загальною лібералізацією міжнародної торгівлі в умовах зростаючої глобалізації та прискореним розвитком конкурентоспроможності країн, що розвиваються;

б) істотне підвищення вимог споживачів до технологічного рівня товарів, що перетворило цінові чинники конкурентоспроможності на вторинні, а чинники швидкості технологічних інновацій та гарантій якості на первинні;

в) використання багатьма зарубіжними країнами витонченіших форм протекціонізму та дискримінації українських експортерів, у тому числі, використання різного роду технічних, екологічних, санітарних та інших стандартів і вимог, ускладнення процедур сертифікації продукції, розширення використання механізму антидемпінгових розслідувань;

г) використання провідними країнами заходів відкритого державного протекціонізму на окремих ринках, включаючи ринки озброєнь, сучасної високотехнологічної продукції, зокрема літакобудування, поставки обладнання для АЕС тощо;

г) обмеженість користування міжнародними інструментами регулювання торговельних режимів (відсутність членства в системі ГАТТ/СОТ), неможливість використання міжнародних преференційних режимів тощо;

д) проблематичність входження у міжнародні проекти високотехнологічного співробітництва через невідповідність міжнарод-

ним критеріям захисту прав інтелектуальної власності.

Поряд із зазначеним, слід мати на увазі те, що зовнішнє середовище досить сильно впливає на формування ефективних економік, але ніколи їх не створює. Більше того, країни-лідери, у яких тісно переплелися державні та міждержавні інтереси з транснаціональними, навряд чи зацікавлені в появі нових конкурентів у найбільш динамічних і прибуткових сегментах світового ринку.

Проведений ретроспективний аналіз дав змогу виявити деякі проблеми інтернаціоналізації сучасного розвиненого світу і виокремити найактуальніші для України.

Головна проблема — розвиток товарного експорту. Для України ця проблема виявляється в низькому потенціалі конкурентоспроможної продукції на зовнішніх ринках та поглиблюється низькою технологічністю і наукомісткістю товарів. Така парадигма розвитку експортної структури суперечить національним пріоритетам і перспективам розвитку структури світового господарства загалом. Більше того, в умовах обмеженості внутрішнього попиту, експортне зростання стає каталізатором тенденції до структурного спрощення економіки і навіть її деіндустріалізації.

Не менш болюча проблема — низький рівень і монокультурний характер експорту послуг, при якому експлуатується транзитне положення країни і майже не реалізується потенціал експорту послуг у науково-технічній, інжиніринговій, фінансовій, управлінській, маркетинговій, інформаційній сферах.

Не знижується гострота невідповідності між імпортними потребами країни та її експортним потенціалом, вона постійно продукує проблему торговельного дисбалансу як загалом, так і з окремими, стратегічно важливими партнерами. А зазначене виявляється в зростаючій зовнішній заборгованості.

Дуже загострилася останнім часом проблема обсягів і структури іноземного інвестування, а саме: забезпечення значних кількісних і якісних пропозицій (малі інвестиції навряд чи здатні нівелювати безпечні для національного розвитку критерії іноземного впливу або інвестиційний макробаланс у цілому). Саме на якість іноземних інвестицій (тобто їх орієнтацію на пріоритетні, з точки зору ефективності, проекти), а також на конкурентоспроможність товарів, вироблених завдяки реалізації цих проектів, звертаємо особливу увагу. Інакше Україна і надалі буде випускати нерентабельні товари (наприклад, металургійної та хімічної промисловості), які йдуть на малоприбуткові ринки переважно через бартерні схеми. А останнє ускладнює проблему формування капіталовкладень, достатніх для оновлення виробництва і ви-

ходу на прибутковіші зарубіжні ринки.

Відсутня надійна інформація про канали іноземного інвестування, його спрямування та ефективність використання. Власне, майже повністю відсутній моніторинг реальної ефективності іноземних інвестицій, особливо портфельних. З огляду на важливість нових іноземних інвестицій укавана проблема вкрай актуальна для перспектив економічного розвитку.

Потребує свого вирішення проблема відпливу капіталу зі України, яка має кількісний та якісний аспекти. І справа не тільки в сумі вилученого капіталу, не тільки в його нелегальному вивезенні з України, а в поширених процесах згорання підприємницької діяльності, зокрема, іноземними структурами, котрі вивозять за межі держави як одержаний прибуток, так і кошти з статутних фондів. Такий «вивіз» капіталів нерезидентами дуже загрозливий, оскільки реально свідчить про погіршення інвестиційного клімату й економічної кон'юнктури в цілому. Неможливість національного і міжнародного регулювання інтелектуального обміну поглиблює проблему «відпливу умів», знецінення людського капіталу нації.

Ускладнює рівноправну інтеграцію до світового співтовариства української економіки проблема зовнішнього боргу. І справа не тільки в його обсягах, хоча на кінець 2000 р. він досяг розміру, який становить загрозу економічній безпеці держави. Не меншу загрозу містять у собі обмежені можливості та низький потенціал обслуговування зовнішнього боргу, його постійна реструктуризація, що дуже нагадує «боргові піраміди». Загальна тенденція нарощування обсягів обслуговування зовнішнього боргу супроводжується виникненням «пиків», коли за короткий час необхідно мобілізувати на обслуговування значні кошти; формується нерациональна структура зовнішнього боргу, в якій переважають короткострокові приватні кредити. Як наслідок — низький суверенний кредитний рейтинг, низька конкурентоспроможність, обмеження масштабу іноземного інвестування, ускладнення зовнішньої торгівлі.

Зазначені проблеми поглиблюються, асинхронність зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної орієнтації посилюється, що зумовлює загрозу для України потрапити у своєрідний «інтернаціональний вакуум». Ослаблення негативного впливу цих проблем можливе за рахунок використання адекватної зовнішньоекономічної політики, активізації потенціалу продуктивної співпраці з міжнародними економічними організаціями. Україні необхідно активізувати участь у формуванні світової інституціональної інфраструктури через взаємодію з МВФ, Світовим банком, системою ГАТТ/СОТ, спеціалізованими урядовими і неурядовими ор-

ганізаціями в галузі зв'язку та інформаційного обміну, транспорту, енергетики, промислового розвитку та ін. Такий підхід забезпечить швидко адаптацію країни до уніфікованих норм господарської і торговельної поведінки у відповідних сегментах світового ринку, прискорить інтеграцію України у світове співтовариство.

Таким чином, інтернаціоналізація економічного розвитку є однією з визначальних ознак сучасної цивілізації. Вона охоплює практично всі чинники та умови виробництва, галузі економіки і територіальні утворення. Хоча нині всі країни світу різною мірою причетні до процесу інтернаціоналізації, найбільший ефект від нього мають розвинуті країни світу як центри світової економіки.

Небачені досі масштаби економічних потоків, спричинені інтернаціоналізацією, можна порівняти з потужними природними явищами і катаклізмами, за яких економічно слабкіші країни виявляються надзвичайно вразливими і часто беззахисними перед тиском інтернаціональних економічних, фінансових, технологічних та інших чинників. Усе це потребує створення національних і міжнародних механізмів, які б посилювали позитивні наслідки та пом'якшували негативний вплив інтернаціоналізації на внутрішній і світовий економічний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Азоев Г.Л.* Конкуренция: анализ, стратегия й практика. — М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. — 208 с.
2. Держкомстат України // Експрес-інформація. — 2000. — 16 лют.
3. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, В.Б. Губський. — К.: Україна, 1997. — 237 с.
4. *Портер М.* Международная конкуренция: Пер. с англ. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.
5. *Юданов А.Ю.* Конкуренция: теория й практика. — М.: АКАЛИС, 1996. — 272 с.

О. М. СОКОЛОВА, асистент

ДЕТЕРМІНАНТИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Вихід України з кризи і перехід до економічного зростання тісно пов'язані з активізацією інвестиційної діяльності. Інвес-